

TAHİRƏ HƏSƏNZADƏ

t.e.d.

Əlyazmalar institutu

e-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

SEYİD CƏMALƏDDİN YENİ BİR MƏNBƏDƏ

Açar sözlər: Seyid Cəmaləddin, Qacarlar dövləti, Həsən Yusif İşkəvəri, Sultan Əbdülhəmid, İstanbul

Ключевые слова: Сейид Джамаладдин, государство Каджаров, Гасан Юсиф Ишкавари, Султан Абдулхамид, Стамбул

Key words: Seyid Jamaladdin, Kajar state, Hasan Yusif Ishkavari, Sultan Abdulhamid, Istanbul

Ömrü mübarizələrdə keçmiş, məramı bütün dünya müsəlmanlarının birliyi olan Seyid Cəmaləddin Əfqaninin adı Qacarlar dövlətinin (1795-1925) tarixində ictimai-siyasi xadim kimi xüsusi yer tutur.

Məşhur alman alimi Henrix Heynenin bu sözlərini öz amalı yolunda məhv olmuş Seyid Cəmaləddinə də şamil etmək olar:

“Doğrusu bilmirəm ki, mənim məzarım bir vaxt gül dəstələri ilə bəzənməyə layiqdir, ya yox. Lakin siz, mənim məzarım üzərində qılınc qoymalısınız. Çünki mən, insanlığın azadlığı uğrunda gedən müharibədə qəhrəman bir əsgər olmuşam” (5).

S.Cəmaləddinin azərbaycanlı olduğu artıq bir sıra mənbələrə əsasən sübuta yetirilmişdir. Qacarlar hakimiyyəti dövründə Əfqanıstanın ilk səfiri olmuş sərdar Əbdüləziz xan, ölkə istiqlaliyyət qazandıqdan və İngiltərənin əsarətindən qurtulduqdan sonra (1919-cu il) İrana gələrək, uzun müddət İranda olmuş əmisi, eyni zamanda qayınatası olan sərdar İskəndər xandan eşitdiklərini Mehdi Bamdada söyləmişdir. İran alimi yazır:

“Bir dəfə Sərdar Tehranda olan Seyid Cəmaləddindən soruşur: “Siz nə üçün özünüzü Əfqani kimi tanıtmısınız? Mən Əfqanıstanda olan bütün məşhur ailələri çox yaxşı tanıyıram və siz Əfqanıstanda yaşayan ailələrin heç birindən deyilsiniz”. Seyid Cəmaləddin İskəndər xanın sualına cavab verərək demişdir: “İran dövlətinin xarici ölkələrdə nümayəndələri vardır, onlar mənim həyata keçirmək istədiyim işlərə mane ola bilər və məni həbs edə bilərlər. Bu səbəbdən Əfqani olmuşam. Əfqanıstanın isə heç bir yerdə siyasi nümayəndəsi yoxdur və mən öz işlərimi maneəsiz, arxayın həyata keçirə bilərəm, heç kəs də məni narahat etməz” (1).

Seyid Cəmaləddin Hüseyni h.1254-cü ilin şaban ayında (1838 oktyabr) Həmədanın Əsədabad kəndində anadan olmuş, ibtidai təhsilini də burada almışdır. Atası Seyid Səfər, anası Səkinə bəyim idi.

Seyid Cəmaləddin İran əhalisindən olsa da, Şərqdə, həmçinin dünyada Əfqani kimi şöhrət tapmışdır. O, ibtidai elmləri öyrəndikdən sonra Qəzvinə gəlmiş, orada 2 il elm öyrəndikdən sonra h.q. 1266-cı (1850) ildə Tehrana getmişdir. Burada az bir müddət qalmış, sonra isə Ətəbata yola düşmüşdür. Nəcəfdə Şeyx Mürtəza Ənsarinin (1214-1281/1799-1865) şagirdlərindən olmuşdur. O, dörd il Şeyxdən dərs almışdır. Bu zaman onun 17 yaşı var idi və o, buradan Hindistana yola düşür. Burada müasir, yeni elmlərlə tanış olmağa başlayır. 1857-58-ci illərdə Məkkə ziyarətində olur. Oradan Nəcəfə gedir və 1861-ci ilin əvvəllərində İrana qayıdır. Seyid bir müddət Tehranda yaşadıqdan sonra Xorasana gedir və oradan Əfqanıstana

yola düşür. H.q. 1278-ci (1861) ildə Kabilə varid olur. Cəlalabadda Dostməhəmməd xanın yanına gəlir (2). Bu zaman Dostməhəmməd xanla Sultan Əhməd xan arasında Herat məsələsi ilə əlaqədar mübarizə gedirdi. Seyid Cəmaləddin bu mübarizədə Dostməhəmməd xanın tərəfində, onunla həmfikir idi. Dostməhəmməd xanın vəfatından sonra Seyidlə mərhumu əvəz edən Şirməhəmməd arasında siyasi rəqabət yaranır. O, 1865-ci ildə Tehrana qayıdır, 1866-cı ildə Tusa gəlir. Orada 4 ay qalır, lakin həmin il Herat şəhərinə qayıdır. Oradan Qəndəhara gedir. Nəhayət, Kabilə daxil olur. 1868-ci ildə Kabildən xaric olaraq Hindistana gəlir. Lakin burada çox qalmır, həmin ilin sonlarında Misirə gəlir. Misirdə qırx gün qaldıqdan sonra Xədiv onu Misirdən çıxmağa məcbur edir.

Seyid 1869-cu ildə İstanbula gedir. Orada da çox qala bilmir, çarəsiz qalaraq, 1870-ci ildə yenidən Misirə qayıdır. Bu dəfə Misirdə çox qalır, 9 il. Misirdə onun fəaliyyəti təsirli və dərin olur. Belə ki, o ölkədə gedən siyasi, dini və ictimai dəyişikliklərdə Seyid Cəmaləddinin fəaliyyəti geniş idi. Bu səbəbdən 1879-cu ildə Misirdən çıxarılaraq, Hindistana sürgün edilir. Heydərabadda məskun olur. 1883-cü ildə Hindistandan da xaric edilir və Londona gedir. Burada çox qalmır. Fransaya gedir və və Parisdə sakin olur.

Parisdə Seyid Cəmaləddinin gördüyü mühüm işlərindən əsası İngiltərə dövlətinin islam ölkələrində apardığı siyasətinə qarşı fəaliyyəti və “Ürvətül-vüsqa” (məhkəm rəbitə) qəzetini nəşr etməsi olmuşdur. Qəzetin nəşrində yardımçısı Şeyx Məhəmməd Əbdəh (1266/1850/1905) idi. Qəzetin nəşri dayandırıldıqdan sonra Seyid ingilis dövlətinin dəvəti ilə Londona gedir.

Seyid Cəmaləddin 1886-cı ilin may ayında Buşirdə, noyabr ayında Tehrandə olmuşdur. Bu, onun İrana üçüncü gəlişi idi. Amma dərhal xaric edilir və Rusiyaya gedir. 2 il Peterburqda yaşadığından sonra 1889-cu ilin iyun ayında Rusiyadan almaniyaya gedir.

Münxendə Seyid Cəmaləddinlə Nəsrəddin şah arasında görüş baş tutmuş və nəticədə şah Seyiddən İrana qayıtmağı xahiş etmişdir ki, o, qüvvədə olan qanunları sistemə salmaq işinə yardımçı olsun. Seyid şahın xahişinə əməl etmiş və əvvəlcə Rusiyaya getmiş, qısa vaxt orada qaldıqdan sonra, 1889-cu ilin oktyabr ayında Tehrana gəlmişdi. Tehrandə öz islahat tələblərini irəli sürməkdə davam etdi. Amma şah onları qəbul etmədi və Seyidin İrandan çıxmasını tələb etdi. Lakin Seyid Həzrət Əbdüləzimdə bəst əyləşdi. Dövlət məmurları isə 1890-cı ilin soyuq dekabr günündə onu bəst əyləşdiyi yerdən çıxarıb, sərhəddə tərəf apardılar, İrandan çıxardılar. Həmin ilin rəcəb ayında (1891-ci il, fevral) onu Bəsrəyə apardılar. Seyid Cəmaləddin Bəsrədə olarkən Məhəmməd Həsən Şiraziyə öz məşhur məktubunu göndərdi. Məktubda onu şahın əleyhinə olmağa çağırırdı.

Seyid Cəmaləddin h.q. 1309-cu (1891/92) ildə Bəsrədən çıxıb Londona gəlir və Londonda şah əleyhinə tənqidi yazılarla çıxış etməyə başlayır. Bu vaxt o, eşidir ki, Məhəmməd Şirazi İngiltərə ilə bağlanmış tənbəki müqaviləsi əleyhinə fətva elan etmiş və nəticədə Şah Tabbotla bağlanan İranda tənbəki intisarının ona verilməsi barədə olan müqaviləni ləğv etməyə məcbur olmuşdur.

Seyid Cəmaləddin bundan çox sevinmiş və İran alimlərinə digər mühüm bir məktub göndərmişdir. Bu məktub “Ziyaül-xafiqin”də də çap olunmuşdur. Məktub ingilis və ərəb dillərində dərc edilmişdi. Qəzet 8 nömrədən sonra bağlanmışdı. Ondan sonra Osmanlı dövləti islahat aparması bəhanəsilə Seyidi İstanbula dəvət etdi.

1892-ci ilin sonu 1893-cü ilin əvvəllərində Seyid Cəmaləddin İstanbula gəldi. O, təxminən dörd il 9 ay Osmanlı paytaxtında yaşamışdır. Bu müddət ərzində onun siyasi fəaliyyəti məhdud olmuşdur. Seyidin fəaliyyət meydanı dar idi, çünki o, nəzarət altında idi. Onu düşündürən, daim məşğul edən ittihad-i-islam və ya vəhdəti-müsəlmanan idi.

H.q. 1313-cü (1896) ildə Seyidin həmfikirilərindən biri, ona sadıq oldu Mirzə Rza

Kirmanı İstanbula gələrək onunla görüşür. Bu görüşdən sonra Nəsrəddin şahı sui-qəsd etmək məqsədilə İrana gedir. Məlum olduğu kimi Sultan Əbdülhəmid xan baş vermiş bu hadisədən qorxuya düşmüşdü, digər tərəfdən İran Seyidi ondan tələb edirdi. Sultan isə bunu qəbul etmədi. Seyid Cəmaləddin Əsədabadi 1897-ci ilin mart ayında müəmmalı şəkildə vəfat etmişdir. Onun zəhərləndiyi barədə şayiə yayılmışdı (3).

Seyid Cəmaləddin Həmədaninin İstanbul həyatı və ölümü ilə əlaqədar digər bir məlumatda belə deyilir:

Osmanlı sultanı II Sultan Əbdülhəmid 1892-ci ilin sentyabrında Londonda olan Seyid Cəmaləddini İstanbula dəvət etmiş, ona öz sarayına yaxın bir malikanədə (Nişantaş) yer vermişdir. O, ömrünün qalan illərini burada yaşamış, 1897-ci ilin mart ayında bağırsağ xərçəngindən vəfat etmişdir. Lakin İran mənbələrində bu məlumatın şübhəli olduğu göstərilir. Deyilənə görə onu müalicə edən həkim Əbdülhüda Seyid Cəmaləddinin zəhərləndiyini bildirmişdir. Micer Pillot Moryenin "Hacıbaba İsfəhani" kitabına müqəddiməsində belə yazır: "Şahın taleyi Sultani qorxuya saldı (1896-cı ilin may ayında Nəsrəddin şahı sui-qəsd nəticəsində öldürülmüşdür T.H. Yuxarıda adı çəkilən Seyid Cəmaləddin bir fincan qəhvə içib, qəflətən dünyasını dəyişdi. Bu məlumat mənə məxfi olaraq iranlılar tərəfindən yetişmişdir ki, o, İstanbulda öz evində vəfat etmişdir. Lakin sonralar mənə bu barədə danışan iranlıları görə bilmədim".

Seyid Cəmaləddin Əfqani əvvəlcə Türkiyədə, Nişantaş yaxınlığında dəfn olunmuş, 1944-cü ildə isə Əfqanıstan dövlətinin tələbi ilə Seyidin sümükləri Kabilə aparılmışdır.

Seyid Cəmaləddin müxtəlif siyasi xadimlərlə, dövlət başçıları ilə görüşməklə öz arzularını reallaşdırmağa çalışmışdır. Lakin özünün təhlükəli adam olduğunu həmin ölkə aydınlaşdırdıqda onu dərhal oradan uzaqlaşdırırdı. Bununla belə onun məsləkdaşları çoxalardı. Onlar da mustəbid şahı ədalətli şahla əvəz etmək üçün mübarizə aparırdılar.

Tarix elmləri doktoru Şahin İbrahimov yazırdı ki, Seyid Cəmaləddinin dünyagörüşündə sinfi anlayış yox idi. Ona görə də ölkəni zülmədən, xarici imperialist dövlətlərə imtiyazlar verərək dövləti talayan nazirlərdən, şahlardan xilas etməyin yolunu bütünlüklə sistemi dəyişməkdə deyil, zülmkar şahı, ədalətli şahla əvəz etməkdə görürdülər (2).

Seyid Cəmaləddinin 9 il Misirdə olduğu müddətdə baş vermiş islami hərəkat və ondan sonra müstəmləkə əleyhinə baş verən çıxışlar, bütün Afrikada yaranan inqilabi əhval-ruhiyyə, Osmanlı dövlətində baş vermiş fikri, dini dəyişikliklər, Əfqanıstanda baş qaldıran dini, siyasi və ictimai mübarizələr, nəhayət 1905-1907-ci illər İran Məşrutə inqilabı dövrünün hadisələrinin və müasir milli-islami hərəkatın əsasında Seyid Cəmaləddinin çıxışları və ideya-siyasi baxışları dayanırdı.

Həmin dövrdə adlı-sanlı din xadimlərindən Şeyx Məhəmməd Əbdəh, Ərabi Paşa, Rəşid Rza, Abdulla Nədim, Cəmaləddin Qasimi, Əbdürrəhman Kəvakibi, Şəkib Arslan, Doktor Məhəmməd İqbal Lahuri, Seyid Məhəmməd Təbatəbai Müctəhid, Şeyx Hadi Nəcmabadi, sonralar Ayətullah Taliqani və Doktor Əli Şəriəti Seyidin fikirlərini, təlimlərini, şəxsiyyətlərini qəbul etdilər, ona böyük hörmət bəslədilər. Onlardan hər biri öz ölkələrində öz qabiliyyətlərinə görə tanınmış böyük ictimai-siyasi xadim oldular.

Həmin adları xatırlanan şəxsiyyətlərin əsərlərində, məktublarında onların Seyiddən təsirləndikləri bəlli olur. Xüsusən Əbdəhin, Rəşid Rzanın, İqbalın və doktor Şəriətinin əsərlərində dəfələrlə Seyidin öndə gedən ictimai-siyasi xadim olduğuna işarə edilmiş və onu Yeni islami hərəkatın başçısı (Qafileyə-salar) bilmişlər.

Seyid Yusifi İşkəvəri yazır: "Seyid Cəmaləddini dövrünün gələcəyi xəbər verən insanı adlandırırlar. Bu səbəbdən demək olar ki, o yeni islami hərəkatın öndə gedəni olmuşdur.

“Həmin düşüncəyə əsasən bu məcmuənin adını “Dərayi qafilə” (Karvan zəngi – T.H.) qoydum. Seyid zəmanəmizin, islam dininin qabaqcıl, yeni fikirli maarifçi ziyalılarından. Seyiddən sonra onun hərəkəti fasilə verdi.

İqbal Aştıyani Seyid Cəmaləddinin fəaliyyətinə yüksək qiymət vermiş, onu “Seyyid-üs-sadat Movlana Camal” adlandırmışdır (3).

XIX əsrdə İranda fəaliyyət göstərən müxtəlif siyasi qruplar hələ onları bir-birindən ayıran sinfi, ictimai və siyasi ziddiyyətlər inkişaf etmədiyinə görə mütləqiyyət və müstəmləkəçilik əleyhinə birgə mübarizə aparmışlar. Seyid Cəmaləddin Əfqani, Mirzə Yusif xan Müstəşarüddövlə, Seyid Məhəmməd Təbatəbai, Şeyx Hadi Nəcmabadi və başqaları belələrindən idi (4).

«Dərayi-qafilə» (Karvan zəngi) kitabına Həsən Yusifi İşkəvərinin müxtəlif vaxtlarda yazdığı, Seyid Cəmaləddin Əsədabadinin həyatı, əsərləri və düşüncələrinə həsr etdiyi altı məqaləsi, bir tərcüməsi daxil edilmişdir. Kitabın müəllifi bu məqalələrin bəzisinin ilk dəfə çap edildiyini, Şərqi böyük filosofu, azadlıq və birlik əşiqi Seyid Cəmaləddinin vəfatının 90 və 100 illiyi münasibətilə yazıldığını bildirir, onu, kitabın böyük məna daşıyan adından görüldüyü kimi, Şərq xalqlarının fikir karvanının önündə gedəni adlandırır.

Kitabın ilk səhifəsi Seyid Cəmaləddinin məramını ifadə edən sözlərlə başlayır: «Mən gecə-gündüz bu millətin uğurlarını necə təmin etmək barədə düşünmüşəm, onun vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün islahatlar dilimin əzbəri olubdur. Əgər insanların xeyrinə çalışsam, gözüm kor olsun və əgər əllərim xalqın səadəti üçün çalışmırsa, hərəkətdən qalsın. Əgər ayaqlarım Məhəmməd ümmətinin nicatı üçün addım atmırsa, şikəst olsun! Budur mənim məsləkim, budur mənim məramım!».

Birinci məqalə ilk dəfə Seyid Cəmaləddinin vəfatının 90 illiyi münasibətilə «Keyhan» qəzetində çap olunmuş, «Ey əqvami-Şərq, nə etməli?» adlanır. Burada Seyidin siyasi düşüncə və fikirləri, dini islahatları öz əksini tapmışdır (3).

İkinci məqalə «Seyid Cəmaləddin və Framason» adlanır, ilk dəfə «Pəyyame həcər» məcmuəsində nəşrdə dərc edilmişdir. Seyid Cəmaləddinin framason təşkilatlarına münasibətindən bəhs edir.

Üçüncü məqalə «Seyid Cəmaləddin Əsədabadi və Mülküm xan», Hamid adlı amerikalı bir müsəlman tərəfindən yazılmış və ilk dəfə «Ehya»nın 4-cü sayında nəşr edilmişdir. Yusifi İşkəvəri yazır ki, bu məqalə 1367-ci (1988) ildə Hamidin yazdığı «Mülküm xan» kitabına daxil edilməli idi. Lakin müəyyən səbəbdən kənar qalmış, ilk dəfə olaraq «Dərayi-qafilə»də çap olunur.

Dördüncü məqalə «Əndişəhayi-siyasiyi-Seyid Cəmaləddin» adlanır. Məqalə ilk dəfə Seyidin vəfatının 100 illiyi münasibətilə 1996-cı ildə nəşr olunan «Seyid Cəmaləddin Əsədabadi» və «Əndişəha və mübarizat» kitablarında çap olunmuşdur.

Beşinci məqalə «Şure pak por hasil» adlanır və Seyid Cəmaləddin vəfatının 100 illiyi münasibətilə «İrani fərda» məcəlləsində dərc olunmuşdur. Həsən Yusifi ilə müsahibə şəklində yazılmış məqalədə Seyidin əsərləri, düşüncələri, şəxsiyyəti haqqında məlumat verilir.

Altıncı məqalə «Nəqşə ehyagerane və islahtələbaneye Seyid Cəmaləddin» adlanır və 1996-cı ildə Tehrandə keçirilən «Seyid Cəmaləddin Əsədabadi» beynəlxalq simpoziumda oxunmuşdur. İlk dəfə İşkəvərinin bu kitabında işıq üzü görmüşdür.

Yeddinci məqalə Əhməd Əminin «Conbeşe Seyid Cəmaləddin dər Misir» adlı geniş yazısıdır və ərəb dilindən tərcümə edən Həsən Yusifi İşkəvəridir. Həsən Yusifi İşkəvəri kitaba Əhməd Əminin Seyid Cəmaləddin Əsədabadi haqqında xatirələri də daxil etmişdir. Əhməd Əmin yazır ki, Məhəmməd Paşa Məxzumi Seyid Cəmaləddin Əsədabadinin ətrafında

olanların danışıqlarından bəzilərini toplayaraq ustadı ilə məsləhətləşdikdən sonra onu «Xatirat» adlandırır. Xatirələr Seyid Cəmaləddinin nadir şəxsiyyət olduğunu göstərir.

Seyid Misirdə olarkən «Azadlıq, qardaşlıq və bərabərlik» adlı framason cəmiyyətinə daxil olur. Təşkilatın iclaslarından birində təklif olunur ki, cəmiyyətin qardaşlarından biri üçün ianə toplansın. Seyid Cəmaləddin soruşur: «Məgər bu qardaş şikəstdir?». Deyirlər ki, yox. O yenə soruşur: «Onun bədən üzvləri salamatdırmı?». Deyirlər ki, bəli! Seyid onda belə deyir: «İnsanda bədənin sağlamlığı ilə rəzillik, alçaqlıq bir yerdə ola bilməz».

Misirdən xaric edilən Seyid Cəmaləddin bəzi dostları ilə Süveyşə gedir. Onun üçün bir qədər pul göndərilər və istəyirlər ki, o, bu pulu borc kimi qəbul etsin. Lakin Seyid deyir: «Sizin buna ehtiyacınız vardır. Şir hər yerdə özünə yemək tapar».

1892-ci ildə Sultan Əbdülhəmid Seyid Cəmaləddini İstanbula dəvət edir. Sultanın nümayəndəsi onu qarşılamağa gəlir və Seyiddən soruşur: «Sizin çamadanlarınız haradadır?».

Seyid deyir: «Libasımdan və kitablarımdan ibarət çamadanlarımdan başqa bir şeyim yoxdur».

Həmin şəxs yenə soruşur: «Çox yaxşı, bəs onlar haradadır?». Seyid Cəmaləddin «kitablar olan çamadanlar buradadır» deyərək sinəsinə işarə edir. «Paltarlar olan çamadanlar isə buradadır» deyərək kübbəsini göstərir. Sonra məlumat üçün deyir: «Əvvəllər paltarın ikincisinə malik idim. Amma zaman keçdikdə, sürgünlər bir-birinin ardınca gəlməyə başladı və hiss elədim ki, ikinci libas çiynimdə artıq yüküdür. O səbəbdən onları atdım, bir əynimdə olandır, köhnədikdən sonra ikincisini alıram və onu əvəz edirəm».

Seyid heç vaxt ailə həyatı qurmadı. Lakin həmişə çoxuşaqlılara kömək edirdi. Sultan Əbdülhəmid ona Saray kənzilərindən biri ilə evlənməyi təklif etdikdə, o razı olmamışdı. Onda Sultan «bu cəhətdən Əbul-Ülaya taysan. Əbul-Üla demişkən: «Atam mənim haqqımda bu cinayəti etdi. Amma mən bir kəs haqqında cinayət etməyəcəyəm»».

Seyid Cəmaləddin Sultan Əbdülhəmidin bu sözlərinə diqqətlə qulaq asdıqdan sonra demişdi: «Heç vaxt! Necə ola bilər ki, aqıl bir adam izdivaca qarşı çıxa, onu cinayət hesab edə!? Halbuki izdivac vasitəsilə insan nəsli davam edir. Ömürlər və həyat uzanır. Amma mən izdivacın vacibliyindən və məsuliyyətindən xəbərdaram və bilirəm ki, ədalətə riayət etmək vacibdir. Lakin mən ədaləti icra etməkdə gücsüzəm. Bu səbəbdən subay qalmışam ki, ədaləti qoruyam».

Seyidin dostlarından olan bir yəhudi həkim ona müraciət edərək «Məgər ədalətli olmamaq qorxusu bir adamın təbiətlə müxalifətdə olmağına səbəbdir?» deyərək soruşduqda, Seyid gülümsəyib belə cavab verir: «Təbiət sizdən daha dözümlüdür və öz işini irəli aparır. Əgər bir kəs hər hansı bir şeyə yol açırsa yenə də yaşayacaq».

Seyid Cəmaləddindən soruşurlar: «Necə olur ki, sən Sultanın hədiyyələrini qəbul edirsən, lakin onun sənə bağışlamaq istədiyi gözəl üzlü kənzilərini özünə yük hesab edirsən?». Seyid cavab verir: «Sultanın mənə bağışladığı hədiyyələrdən rast gəldiyim insanlara, ehtiyacı olanlara verirəm. Amma mən gözəl kənzilərlə evlənməyə layiq deyiləm və onların pərəstişkarları da deyiləm ki, onlara həmtay tapam».

Abdulla Nədim Seyid Cəmaləddinin ömrünün axırlarında ona tez-tez baş çəkirmiş. Bir gün Seyiddən soruşur: «Siz Şeyx Məhəmməd Əbdəhi çox tərif edirsiniz. Guya ondan başqa dostunuz yoxdur? Əbdəhə «Dostum Şeyx» deyərək müraciət etdiyiniz halda başqalarını «Bizim sahib», «Bizim aşına» deyərək yad edirsiniz». Seyid Cəmaləddin gülümsəyərək deyir: «Abdulla, sən də mənim dostumsan, lakin Əbdəhlə sənin aranda fərq odur ki, o mənim çətin günlərimin dostu idi, sən isə asayiş və rifah». Nədim susdu.

Dünya müsəlmanlarının, Şərq əqvamının birliyi yolunda əziyyətli ömür sürmüş, bu yolun

önündə gedən Seyid Cəmaləddin Əsədabadi-Həmədinin qısa, çox da uzun olmayan (59 il) mənalı həyatı müdrikliyi ilə seçilir. «Şərq tarixində ilk dəfə milli inkişaf, milli vəhdət ideyasını» səsləndirən (X.Xəlilli) Seyid Cəmaləddin daim yad edilməyə layiq siyasi xadimlərdəndir...

Ədəbiyyat:

1. Bamdad Mehdi. Tarixi-ricali-İran, cild I. Tehran, 1966. Fars dilində.
2. Cəmaləddin Əfqani. Anadan olmasının 160 illiyi münasibətilə keçirilmiş konfrans materialları. Bakı, 2000.
3. Həsən Yusifi İşkəvəri. Dərayi-qafilə. Tehran, 1376/1997.
4. Həsənzadə T. Marağalı Məhəmmədhəsən xan Etimadüssəltənənin əsərlərində Azərbaycan tarixi məsələləri. Bakı, 2001.
5. Səməd Vurğun. Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Mədəni Rabitə Cəmiyyətinin iclasındakı nitqindən, 1947-ci il.

ТАИРА ГАСАНЗАДЕ

НОВЫЙ ИСТОЧНИК СЕЙИДЕ ДЖАМАЛАДДИНЕ

В статье даются сведения из нового источника о философе Востока – Сейиде Джамаладдине Афгани-Хамадани. Представляет огромную ценность произведение «Дарайи-гафила» («Колокол каравана»), приуроченное к 90 и 100-летию юбилею со смерти Сейида Джамаладдина Афгани и выявляющее новые детали жизни и смерти общественно-политического деятеля.

TAHIRA HASANZADE
dr. of historical sciences

SEYID JAMALADDIN IN THE NEW SOURCE

The article deals with the information from new source about the philosopher of the East – Seyid Jamaladdin Afgani-Hamadani. The work “Darayi-gafila” (“The bell of the caravan”), written to the 90 and 100-th anniversary from the death of Seyid Jamaladdin Afgani and showing new details of life and death of social-political statesman is of great value.

Rəyçilər: t.e.d. A.İskəndərov, t.e.d. S.Məmmədov

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi şurasının 2 aprel 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №4).